

OVID-19:
Més enllà de la pandèmia

Joan Carrera i Carrera



La totalitat d'aquest llibre, tant el contingut com el disseny estan sotmesos sota llicència <<Reconeixement-No comercial-Obres derivades>> que podeu consultar a la xarxa a <<https://creativecommons.org/licenses/?lang=ca>>

Edita CRISTIANISME I JUSTÍCIA
Roger de Llúria, 13 - 08010 Barcelona
93 317 23 38 - info@fespinal.com
www.cristianismeijusticia.net
ISSN: 2014-6485

Edició: Santi Torres i Rocaginé
Correcció: Núria García i Caldes
Disseny coberta: Jordi Pascual Morant
Disseny i maquetació: Pilar Rubio Tugas
Febrer del 2020

COVID-19: MÉS ENLLÀ DE LA PANDÈMIA

Joan Carrera i Carrera

SUMARI

- 05** 1. UN VIRUS «ESTRANY» HA IRROMPUT EN LES NOSTRES VIDES
- 07** 2. VALORS POSATS EN QÜESTIÓ
- 11** 3. LA TEMPTACIÓ AUTORITÀRIA
- 17** 4. LA GRAN TRANSFORMACIÓ

Joan Carrera i Carrera

Jesuïta, llicenciat en medicina i doctor en teologia. Professor de Moral Fonamental a la Facultat de Teologia de Catalunya. Professor col·laborador a ESADE. És membre de l'equip de Cristianisme i Justícia.

1. UN VIRUS «ESTRANY» HA IRROMPUT EN LES NOSTRES VIDES

El que semblava llunyà en l'espai (una epidèmia que passava en una regió remota de la Xina), i llunyà en el temps (ja ningú recorda la denominada grip espanyola que va matar entre 40 i 50 milions de persones en plena Primera Guerra Mundial), de sobte s'ha fet present. I és que, a Occident, les epidèmies ja no formen part de la memòria col·lectiva com en canvi passa en altres zones del planeta que en pateixen periòdicament i contra les quals de vegades han de combatre amb mitjans molt precaris. Sense anar més lluny, l'any 2019 alguns diaris es van fer ressò (en pàgines interiors) d'una epidèmia a la R. D. del Congo que havia causat més de 6.000 morts. I no una epidèmia estranya, sinó una de ben coneguda com el xarampió, que és possible combatre amb una bona campanya de vacunació.¹

Al seu torn, el virus de la Covid 19 ha paralytitzat Occident, ens ha sacsejat les seguretats i ens ha fet sentir vulnerables. Ens pensàvem que la ciència ens donaria resposta a qualsevol cosa que pogués passar, però ens hem adonat que no és pas així. Reclamem solucions i sortides ràpides, però aquestes respostes requereixen temps. Ens hem adonat que la sensació d'invulnerabilitat era un cert miratge, fruit d'anys i panys d'invisibilitzar la pròpia vulnerabilitat (malalties, pors, incerteses...), i la d'aquella part de la població rebutjada i apartada: els qui no compten, els deixats de banda. Ja hi havia veus que advertien d'aquesta creixent invisibilització de la vulnerabilitat, però eren més fortes les que prometien creixement econòmic, superació de la crisi, tot anirà bé... Aquest virus ens ha fet obrir els ulls a realitats que estaven al nostre costat, amb les quals vivíem però que ens negàvem a acceptar.

El virus ha estat fruit d'un atzar natural,² però nombroses persones apunten a l'existència de factors que han ajudat a fer que es propagués amb rapidesa, com per exemple els viatges o les grans interconnexions de què en l'actualitat disposa la nostra societat; també algunes persones han parlat de factors climàtics: l'increment de les partícules contaminants que n'han afavorit la transmissió o la creixent pèrdua de biodiversitat... Caldrà esperar a la realització d'estudis.

A més, aquesta irrupció inesperada i molt ràpida ha trobat sistemes sanitaris afeblits per polítiques de caràcter neoliberal que, des dels anys vuitanta del segle passat, no només han invertit poc en salut pública sinó que han anat externalitzant i privatitzant aquest servei. Tampoc la inversió social ha estat

1 Epidèmies més locals que es van donar sobretot a l'Àfrica i l'Àsia van afectar força població i amb una mortalitat elevada. Per exemple a la Xina, amb més de 5.000 casos i 349 morts entre el 2003 i 2004. L'Ebola, amb una mortalitat molt elevada, va afectar força països africans durant molts anys, des dels primers casos l'any 1976. O la que ja hem esmentat, l'epidèmia de xarampió a la República del Congo que el 2019 va provocar la mort d'uns 6.000 nens i nenes segons fonts de l'OMS.

2 Considerem també que han aparegut teories conspiranoiques que n'han atribuït l'aparició a conxorxes polítiques, cuinades en laboratoris on s'experimenta amb noves armes biològiques.

suficient els darrers anys. Un exemple en són les residències de persones grans, en la majoria dels casos sota gestió privada. Seria convenient analitzar fins a quin punt aquests factors de caràcter més polític han influït en la propagació de l'epidèmia i en la seva mortalitat elevada. El que sí que s'ha anat constatant és que les àrees de les grans ciutats on resideixen persones amb índexs de pobresa més elevats han estat també les més afectades per l'epidèmia. Igualment caldria afegir a aquestes anàlisis factors com per exemple l'habitatge, la tipologia d'ocupacions laborals, l'estructura familiar...

En aquest article d'urgència no ens centrarem en aquestes anàlisis. La intenció que ens mou és presentar aquesta epidèmia, la resposta que ha generat (de la classe política i econòmica) i les conseqüències que són el preludi de crisis futures. També quins aspectes del nostre sistema social i econòmic caldria posar en qüestió, per preveure i evitar que nous episodis com el que estem vivint es tornin a produir en un futur no gaire llunyà.

Ja fa anys que moltes veus, sovint titllades de catastrofistes, havien anunciat que estem en els epígons d'una crisi civilitzatòria. Des de l'ecologia, des de moviments indigenistes, des dels partidaris del decreixement, des dels moviments anticapitalistes... s'alcen moltes veus diverses i variades però unides pel mateix clam: això no pot continuar d'aquesta manera. Sovint, n'hi ha que utilitzen els arguments de la por, però moltes intenten assajar formes de vida alternatives.

6

Els darrers temps també s'han posat de manifest respostes defensives del sistema econòmic i els seus seguidors polítics, unes respostes que busquen que tot segueixi igual i que el sistema social no sigui qüestionat. Malgrat que poden generar pors i incerteses, i que desperten la recerca de la seguretat a qualsevol preu, les sacsejades també ens ofereixen l'oportunitat de prendre consciència dels peus de fang en què es fonamenta el nostre sistema social.

2. VALORS POSATS EN QÜESTIÓ

Com ja hem dit, aquest virus ha mostrat la vulnerabilitat de la civilització, acostumada a la seguretat. Hem descobert que la medicina i/o la ciència no ho poden tot, que no ho controlem tot... Algú pot exclamar «ja ho sabíem, això!», però és cert que les darreres dècades hem vist com la societat i els polítics no ho han tingut en compte. Hem viscut en una mena de «màtrix» que ha mirat cap a un altre costat quan veia que les estadístiques advertien del nivell de pobresa, de l'increment dels suïcidis,³ de la creixent precarietat laboral, de les retallades en tots els àmbits públics...

De cop hem despertat, i alhora molts dels valors que consideràvem falsament segurs s'han posat en qüestió.

³ Segons l'INE, l'any 2018 es van detectar 3.599 suïcidis, un 3,1 % més que l'any anterior sobre un total de defuncions de 427.721, 522 dels quals a Catalunya (font: IDESCAT).

2.1. L'ús del temps

7

Aquest sotrac ens està fent descobrir el valor temps. Hem hagut d'aturar les activitats i confinar-nos a casa per començar a descobrir les dificultats de con-
juguar la feina domèstica, l'atenció als fills, el teletreball... Qui sap si a partir d'ara començarem a valorar més la feina de moltes dones que tenen cura d'altres persones mentre ho compaginen amb la seva vida professional. O, precisament, de les que d'aquesta cura n'han fet professió, sovint sense reconeixement ni condicions laborals adequades.

També, potser, hem descobert que es pot passar temps sense fer res ni avorrir-nos. En algunes famílies s'ha recuperat el plaer de jugar i conversar. Potser en d'altres ha passat el contrari i cadascú s'ha tancat més a la seva habitació connectat a les xarxes, o fent un zàping constant per Internet. I potser en d'altres, la convivència no ha fet sinó accentuar problemes de relació.

2.2. El valor de l'economia

Una de les «descobertes» ha estat que el nostre sistema econòmic entra en crisi si la producció s'atura. Això ho hem rebut com a normal, però seria interessant que ens preguntéssim per què hem arribat a aquest nivell de dependència del cercle producció i consum. ¿Com és que les empreses viuen tant al dia, sense un mínim marge de maniobra per fer front a una aturada i sense que el dalta-
baix s'hagi de traslladar immediatament als treballadors? Moltes de les propos-

tes que defensen el decreixement ho han anat advertint des de fa temps. Resulta escandalós que alguns polítics hagin plantejat que tenia més sentit salvar l'economia que les persones, encara que fos a costa d'augmentar el nombre de morts.⁴ Alguns han parlat de la crisi postpandèmia en l'àmbit econòmic comparant-la amb una crisi de postguerra. Creiem que hi ha una gran diferència que potser no és tinguda en compte per reforçar i justificar unes determinades polítiques posteriors: no és el mateix una crisi després de la destrucció de les infraestructures, com se sol donar en un període bèl·lic, que una crisi com l'actual en què el sistema productiu s'ha aturat però no s'ha destruït.

2.3. La igualtat fictícia

També hem descobert que es tracta d'un virus democràtic com ho és la contaminació o el canvi climàtic, és a dir, que afecta a tothom i no coneix fronteres. Però al mateix temps hem descobert que encara que el risc pot ser semblant no ho és la vulnerabilitat de cadascú. Hi ha factors d'edat, patologies prèvies, factors genètics que, de manera personal, et fan més vulnerable no només a aquest virus sinó a moltes altres infeccions. Així, descobrim que també hi ha factors socials implicats quan observem que les estadístiques mostren que les àrees més pobres de les ciutats han estat les més afectades, i que les residències de gent gran també. Hauríem de buscar els motius: pisos més petits, gent amuntegada... És a dir, la prevalença ha estat més alta entre les persones que ja eren víctimes de la creixent desigualtat que ha anat generant el sistema en la seva versió més neoliberal. A tall d'exemple, a Barcelona, segons dades de la conselleria de Salut, el barri de Roquetes a Nou Barris, és el que té la taxa de positius més alta (533/100.000 hab) i la zona de Sant Gervasi-Galvany la que menys (77 casos/ 100.000 hab).⁵ En paraules de Nani Vall-llossera (metgessa del Cap del Bon Pastor i membre del fòrum català d'atenció primària):

«El coronavirus també és més prevalent en barris socioeconòmicament més deprimits. Hi ha el factor de l'habitatge. La qualitat del lloc on es viu no és el mateix a Nou Barris o a Trinitat Vella que a altres barris, on el nombre de persones per metre quadrat és molt inferior. Hi ha barris en què als habitatges hi conviu molta més gent, de vegades fins i tot gent que no es coneix, hi ha gent rellogada en habitacions... I això dificulta molt el confinament. No és el mateix passar els dies en un pis de cent metres quadrats que fer-ho en un pis de seixanta on conviuen vuit persones. En aquest context, el virus està encantat. Després també hi ha el factor del treball. Quines possibilitats tenen determinades professions menys qualificades de fer teletreball? Són les que es concentren en aquests barris i les que

4 Posició expressada en un discurs del primer ministre britànic a mitjan març recollida per diferents mitjans de comunicació. «Boris Johnson ha hecho una apuesta muy arriesgada y se juega su futuro político –y lo más importante, las vidas de muchos residentes en Gran Bretaña– con la decisión de no tomar por el momento medidas drásticas contra la pandemia y centrar su estrategia en suavizar la curva del coronavirus para que el pico de contagios se produzca dentro de un par de meses, cuando la sanidad pública podría estar más preparada para afrontar el choque. El plan, según los especialistas, responde a la resignación de que el gobierno en el fondo no va a poder hacer nada para frenar el coronavirus, que un número muy considerable de muertes (incluso decenas de miles) es inevitable, y que por tanto es mejor intentar proteger la economía de cara a quienes sobrevivan. Desde el punto de vista médico, la teoría es que cuantas más personas se contaminen ahora, un mayor porcentaje del país desarrollará inmunidad para una potencial segunda oleada de la epidemia en el otoño o invierno próximos» (*La Vanguardia*, 13/03/2020).

5 Dades del mes de finals de març i publicades a la premsa.

estan sostenint la vida aquestes setmanes: caixeres de supermercats, treballadores familiars, gent que treballa al transport públic, treballadores de la neteja... A més, les primeres setmanes han sortit a treballar sense mesures de seguretat i continua havent-hi escassetat de protecció. Per tant, aquests treballadors i treballadores són més susceptibles de posar-se malalts.»⁶

6 [Directa.cat](#), 7 d'abril de 2020.

2.4. Les conseqüències de l'hiperindividualisme

La pandèmia ha mostrat la importància del sector públic i la feblesa de les respostes del mercat. Les crisis ens mostren que hi ha béns, com és ara la salut, que el lliure mercat no pot protegir. Aquestes crisis demostren la necessitat de recuperar allò públic, ja que aquesta dimensió és la que està o hauria d'estar en l'àmbit de la participació de tota la ciutadania. Veurem més endavant que perquè existeixi allò públic és necessària la gènesi d'un sentit comunitari que ho administri, i que el faci sentir com a propi.

En aquest sentit, la pandèmia també ha mostrat que des d'una societat que accentua els valors individuals es pot fer poc davant qualsevol crisi. Això ha provocat que s'endeguessin múltiples respostes comunitàries espontànies d'ajuda mútua que qüestionen aquest individualisme extrem: un «jo» que no té necessitat dels altres, incapaç de generar un «nosaltres» imprescindible per provocar canvis socials. Encara que l'hiperindividualisme de les darreres dècades ha anat destruint tot el teixit associatiu, en moments de crisi tendeixen a sortir respostes solidàries, més comunitàries. Hi ha molts exemples d'aquestes respostes: ajudar els avis que viuen sols, anar a comprar per a les persones grans que no poden sortir de casa, fer tallers de mascaretes, portar menjar i flassades a la gent que viu al carrer. El mercat, afavorit en part pels mateixos estats, ha anat asfixiant les institucions socials però aquestes, en moments de crisi, reaccionen creant mecanismes de protecció, és a dir, resorgeixen innumerable elements comunitaris al marge de l'Estat.

9

2.5. Les desigualtats laborals

També entre els qui han pogut seguir treballant s'han produït diferències laborals. Els qui han treballat en sectors considerats essencials ho han fet sota molta pressió i a vegades sense totes les condicions de protecció. A més del món sanitari, que ha estat molt justament valorat, també altres sectors menys considerats han hagut de fer front durant aquesta pandèmia a situacions laborals difícils: els qui netegen, els qui recullen les escombraries, els distribuïdors...

Tant de bo hagi servit per fer visible alguns treballs molt invisibles, però imprescindibles i sovint mal pagats! Aquests treballadors no s'han pogut confinar i han estat molt més exposats al risc de contagi. Altres treballadors que no eren considerats activitats essencials han estat o bé acomiadats o bé afectats per expedients de regulació temporals d'ocupació (ERTO), amb la incertesa de perdre definitivament el lloc de treball. I una part, per a alguns considerada privilegiada, ha pogut continuar la seva activitat mitjançant el teletreball, una modalitat no exempta de paranys. I és que, tot i que es presenta com l'oportunitat de reduir desplaçaments, la casa ha acabat convertint-se en un espai on han desaparegut la frontera clara entre el temps de la feina i el del descans i la vida familiar. L'empresa ha passat també a controlar el nostre espai més íntim.

2.6. L'excés de positivitat

La nostra civilització occidental es podria definir com una societat caracteritzada per un excés de positivitat,⁷ on s'amaga o es treu importància al fracàs, al que es considera negatiu i fins i tot a la mort mateixa. Els pares i les mares actuals intenten estalviar qualsevol mena de frustració als seus fills. Això, que es fa amb tota la bona intenció del món, acaba incapacitant els fills per afrontar situacions difícils que de manera inevitable es donen a la vida. La nostra societat amaga la mort i el fracàs com si només existís el triomf i el que és positiu. Però la mort existeix, no som omnipotents ni ho és la nostra ciència, i així ens ho ha recordat aquesta pandèmia, que ha provocat que centenars de persones (conegudes i estimades) morissin en solitud en les unitats de cures intensives dels hospitals.

⁷ Terme usat pel filòsof Byung-Chul Han. En molts dels seus escrits ha descrit les característiques de les societats postmodernes. Per exemple, a *La societat del cansament*, Barcelona: Herder, 2015.

3. LA TEMPTACIÓ AUTORITÀRIA

En aquest apartat no volem valorar les actuacions concretes que des del poder polític s'han dut a terme a l'hora d'abordar la pandèmia. Els diaris i les tertúlies en van plens, d'aquesta mena de valoracions, moltes vegades esbiaixades per posicionaments partidistes. Però sí que voldríem fixar-nos en la manera que algunes d'aquestes actuacions posen en entredit les llibertats, els drets socials bàsics i, en definitiva, la democràcia mateixa. En altres paraules, ens preguntarem en aquest apartat si aquestes llibertats i aquests drets seran la penyora amb la qual haurem de fer front no només a la crisi present sinó també a les futures.

3.1. La ruptura del contracte social

En els estats considerats democràtics es dona per fet un cert contracte social, un acord entre el poble i els governs que exerceixen el poder polític. Els ciutadans donen legitimitat al govern a canvi dels serveis que aquest presta als ciutadans, i aquesta legitimitat es materialitza en un marc (la constitució) i es revalida periòdicament mitjançant eleccions. És el que anomenem democràcia representativa. Ja fa temps que aquest tipus de contracte és posat en dubte per part d'uns ciutadans que perceben que els seus «representants» es deuen més a interessos econòmics externs que no pas a la defensa del benestar dels seus ciutadans. El creixement de les desigualtats, les retallades, la corrupció... fan que cada cop creixi més el desencant cap als polítics i els sistemes democràtics. El contracte s'esquerda i així es va perdent la necessària legitimitat que hi ha en la base de tota governança.⁸

En la crisi que ha comportat la pandèmia, s'ha recorregut un graó més en aquesta ruptura del contracte social. Quan més necessaris són els mecanismes de solidaritat dins dels estats i entre els estats, els ciutadans més desconfien del poder i de les autoritats. I aquesta desconfiança té unes raons. Algunes de les reaccions que ha tingut el poder estatal ens han posat en alerta, sobretot perquè poden crear patrons que es reproduïxin davant futures crisis lligades al canvi climàtic. Per exemple, el fet de visibilitzar tant en un primer moment l'exèrcit i la policia, ¿no indica d'alguna manera que el poder té por de la població a la qual diu que serveix? L'hegemonia del poder econòmic, l'increment de les desigualtats, la privatització de tants béns bàsics... ¿fan témer per part dels qui tenen el poder que la població digui prou i es revolti d'alguna manera?

8 Recomanem la lectura de la reflexió que M. Castells fa a *Ruptura. La crisis de la democracia liberal*, Madrid: Alianza Editorial, 2017, p. 15-28.

3.2. La doctrina de xoc

Per entendre aquesta reacció dels estats ens podem inspirar en la reflexió d'alguns autors, sobretot N. Klein.⁹ Fixem-nos que sovint els xocs, les sacsejades –crisis econòmiques, epidèmies, desastres naturals, desastres climàtics...– generen por i activen mecanismes de tancament comunitari i cultural per part de la població («nosaltres sols ens en sortirem»). Com ho explica N. Klein, aprofitant-se d'aquests xocs els estats poden generar formes autoritàries d'exercir el poder per conservar els privilegis d'alguns i per controlar més la ciutadania: sempre «pel seu bé». Quan el context provoca por, incertesa i emocions fortes entre la gent sorgeix un bon adob per tal que es plantegin fórmules que suposadament ofereixen seguretat ni que sigui a costa de sacrificar llibertats. I avui en dia, qualsevol estat pot disposar de molta informació sobre els ciutadans i també pot intervenir de manera ràpida davant catàstrofes mitjançant els cossos de seguretat de què disposa.¹⁰ A termini mitjà, però, qui en surt més malparada és la democràcia, ja que a poc a poc el ciutadà se sent més allunyat de la participació, i els polítics electes van perdent pes davant altres figures d'experts, tecnòcrates, etc.

També cal ser crític vers un dels elements típics de la resposta que donen les autoritats a les situacions de xoc: les apel·lacions a la unitat, a anar tots a una. Podem estar-hi d'acord si expressen una crida a la solidaritat, que tothom contribueixi a la sortida del problema sense diferències ni privilegis. Però cal reconèixer-hi també un risc evident a allunyar amb aquesta crida tot debat públic necessari sobre les respostes a donar. Arriba un punt que els qui discrepen de les respostes més oficials sembla que atemptin contra la causa. Comença la lògica dels bons i els dolents, també la terminologia bèl·lica dels enemics. Quan es crida tan fortament a actuar tots alhora és molt fàcil que qui discrepi passi a ser considerat un enemic...¹¹ S'hauria de respectar, també en temps de crisi, el fet que hom continua tenint el dret a pensar de manera diferent, ja que la història ens ensenya que, posant en qüestió les dissidències, és quan comencen les derives autoritàries.

A més, en les crisis no hi ha respostes unívokes, i ningú és dipositari ni de la veritat ni de la solució, fins i tot hi ha molta pluralitat de veus entre els experts. Tampoc en les crisis hi ha interessos únics: això és una fal·làcia! Segueixen havent-hi molts interessos en joc. Un pensament acrític en moments de crisi pot arribar a ser contraproductiu i pot matar la sospita, i pot passar per alt uns interessos determinats. Tinguem present que en aquestes situacions els controls democràtics institucionals s'afebleixen en base a l'eficàcia i la rapidesa de les respostes.

9 En paraules de N. Klein en una entrevista: «La “doctrina del shock” es la estrategia política que consiste en emplear las crisis a gran escala para hacer avanzar políticas que profundicen sistemáticamente las desigualdades, enriqueciendo a las élites y debilitando a los demás. En tiempos de crisis, la gente tiende a concentrarse en las urgencias cotidianas para sobrevivir como sea y tiende a contar sobre todo con los que están el poder. En épocas de crisis, desviarnos un poco la mirada, lejos del juego real» (Ctxt, núm. 258, març del 2020). Aquesta doctrina del Xoc s'explica àmpliament en el seu llibre *Doctrina del xoc. L'ascens del capitalisme del desastre*, 2012.

10 Interessant la reflexió que fa un sociòleg de la Sorbona, Razmig Keucheghan, sobre el paper de les forces armades en situacions de crisi, com les que són fruit del canvi climàtic (*La naturaleza es un campo de batalla*, Madrid: Clave intelectual, 2016, p. 137-157).

11 Fora bo adonar-se com el govern espanyol i d'altres governs –davant la pandèmia de la Covid19– han utilitzat sovint un llenguatge més militar que científic. L'ús d'aquest llenguatge no és pas innocent. Titllar d'enemic un virus, mobilitzar l'exèrcit, parlar de guerra al virus... són maneres no innocents de fer front a la pandèmia i que s'haurien d'analitzar en profunditat per tal d'esbrinar quins valors transmeten. Per exemple, en una guerra tothom ha d'anar a la una, en una guerra l'enemic és l'adversari, i no es pot posar en dubte l'estratègia pròpia (es deixar de tenir responsabilitat en res) ni la seva eficàcia, i sovint s'aplica la idea que el fi, és a dir guanyar, justifica els mitjans; alhora la cadena de comandament s'accentua de manera molt jeràrquica. També l'administració Bush va fer servir la terminologia bèl·lica en la seva lluita contra el terrorisme islamista des dels atemptats de l'11 S.

3.3. Unitat i seguretat

El govern espanyol, com també altres governs arreu del món, han apel·lat a la unitat amb lemes com ara *Unidos lo paramos*. Però el cert és que aquest lema amaga que mentre que molts treballadors –obligats per les seves empreses– s'exposen agafant cada dia el transport públic, d'altres poden fer teletreball... i podríem parlar de tantes situacions de desigualtat que aquest «unidos» pot semblar una mica cínica.

Quan l'estat d'alarma remet, de vegades resta en l'inconscient de la població una certa sospita que davant les crisis el sistema democràtic o participatiu no funciona bé (és lent, ineficaç, hi ha debat...). Així es van legitimant les respostes més autoritàries. Ja ho hem vist, per exemple, quan davant del terrorisme global s'han promogut lleis especials que permeten conculcar uns drets determinats i es demana unitat, i com això va fent que entrem en una espiral autoritària: primer els enemics són els terroristes, els virus, els desastres naturals... i després poden passar a ser-ho els adversaris polítics i finalment la població que no se sotmet al que s'ordena.

Podríem analitzar com, des dels atemptats de l'11 de setembre del 2001, les democràcies liberals han elaborat lleis en què la seguretat ha primat sobre la llibertat. Als Estats Units se segueixen vulnerant drets a ciutadans només pel fet que són musulmans; a casa nostra, la denominada «lleï mordassa» no hauria passat el test dels qui van patir i lluitar contra la dictadura franquista... Cal ser conscient del creixent poder que tenen els estats i com els clàssics mecanismes de control de les democràcies liberals sovint són lents i es troben subjectes a un entramat que els fa aparèixer com a burocràtics, inútils i inoperants. I això en els estats que es diuen democràtics, perquè aquells en què la separació de poders no és clara i on són anul·lats els mecanismes de participació, o la llibertat de premsa... no estan pas en retrocés. Segons molts politòlegs, es dona un augment de les denominades anocràcies o formes democràtiques de baixa intensitat. O, en altres paraules, autoritarismes lleus. Malgrat que avui el *big data* està en poder de les grans corporacions, amb els perills que això comporta, també els estats en poden fer ús, si convé en contra dels seus propis ciutadans.

Recordem algunes notícies que arriben de la Xina per a l'ús de les càmeres de seguretat i d'altres pràctiques de control. També les xarxes ofereixen una nova forma de vigilància, no és el *Big Brother* clàssic (com el panòptic de Bentham) sinó alguna cosa una mica diferent: cadascú vigila l'altre. Ja no seria un Estat controlador, un Gran Germà, sinó que ens controlem mútuament (cadascú és el gran Germà i presoner al mateix temps) i també tots aportem informació (cadascú la dona lliurement) a la xarxa, pensant que ens afavoreix. Aquesta informació subministrada és captada per les empreses, que cada vegada tenen més informació per dirigir-se de manera individualitzada a cadas-

cun de nosaltres. El Gran Germà ens controlava els cossos, les accions, la nova xarxa ens pot llegir els pensaments (el que preferim, el que sentim, el que ens agrada, a què dediquem les hores de lleure...). Pot arribar a ser un control tan fort que ja faci innecessària qualsevol forma de repressió o coacció externa, ja que ens sedueix des de dins mateix. Acabem convertint-nos en individus submisos mentre ens creiem lliures. Així, a l'autoritarisme no li cal prendre les formes clàssiques repressives, no en té necessitat, aconsegueix el sotmetiment sense coacció. Unes paraules del professor David Murillo comentant la idea de psicopolítica de Byung-Chul Han ens poden ajudar:

«Un tret definitori de la nostra època és la transformació de l'individu en un ésser autosotmès i autoexplotat, que des de la llibertat es lliura voluntàriament a un sistema de control polític empeltat de la lògica colonitzadora del mercat.»¹²

12 MURILLO, D., «Psicopolítica, poder, rendició i dominació en la era neo-liberal», *Diàlegs*, núm. 69, juliol-setembre, 2015 (63).

3.4. El paper centralitzador d'internet

La xarxa d'internet es va presentar en un principi com una utopia descentralitzadora que ajudaria a fomentar les relacions socials. Això s'ha anat esvaint sobretot per l'aparició de dos fenòmens que la posen en qüestió: les denominades *fake news* i el *big data*.

- El fenomen de les *fake news* no és nou, al llarg de la història humana els vencedors i les majories han creat els seus relats de veritats «indiscutibles», la novetat és que ara aquestes «veritats» s'escampen molt ràpidament per tot el món sense que puguin ser contrastades. Tampoc hi ajuda la cultura postmoderna, relativitzadora i amb un pluralisme axiològic extrem.
- I el *big data* suposa un retorn a una perillosa centralització: l'acumulació en mans de les grans corporacions de múltiples dades i, a través d'elles, la possibilitat d'adquirir un poder immens sobre la població. Una centralització accentuada també per l'aparició de la Intel·ligència artificial (IA) que necessita inversions tecnològiques multimilionàries en recerca que només estan en molt poques mans.

I el que a Occident són les grans corporacions, en règims polítics més autoritaris és el mateix Estat qui es val de les noves tecnologies per recentralitzar tot el poder, amb tots els perills que això comporta. Així, en països asiàtics, aquesta recollida massiva de dades pot ser fins i tot ben acceptada, en nom de l'obediència i la confiança en l'estat que es manté en la cultura i la tradició confucianes d'aquells països. Una cultura molt menys gelosa de l'espai individual.

És el cas de la Xina, on s'ha arribat a l'extrem de l'hipercontrol del ciutadà mitjançant un sistema de crèdit social inimaginable per als occidentals, que permet una valoració o avaluació exhaustiva de la conducta social dels ciutadans en la seva vida quotidiana. Sembla, però, que això també s'estén a poc a poc a Occident, on cada vegada és més habitual l'ús d'informació obtinguda en les xarxes per part dels polítics en campanyes electorals. Es va creant un món on tothom està atent a generar virtualitat i a invisibilitzar les realitats que no interessa mostrar. Un món que dona més importància a les aparences que als resultats reals.

Curiosament, aquest *big data* l'anem creant nosaltres mateixos a través de l'aportació voluntària de les persones quan entrem dades a la xarxa, quan no ens oposem al fet que hi hagi càmeres de seguretat per tot arreu... Ho anem interioritzant pel nostre bé, per a la nostra seguretat, per preservar la salut. Pensem, per un moment, què ens diria d'aquesta intromissió en les nostres vides privades, un liberal de la primera generació que va lluitar o bé contra l'Estat absolut de segle XVII o bé contra els feixismes del XX.

Han ens adverteix en un article, comentant la diferència en la resposta enfront de la pandèmia entre els països occidentals i els orientals:

«Tota la infraestructura per a la vigilància digital ha resultat ser ara molt eficaç a l'hora de contenir l'epidèmia [...] Sembla ser que el big data és més eficaç per a combatre el virus que els absurds tancaments de fronteres que actualment està efectuant Europa. No obstant, a causa de la protecció de dades no és possible a Europa un combat digital del virus comparable a l'asiàtic. Els proveïdors xinesos de telefonia mòbil i d'internet comparteixen les dades sensibles dels seus clients amb els serveis de seguretat i amb els ministeris de salut. L'Estat sap, per tant, on estic, amb qui estic, què faig, què busco, en què penso, què menjo, què compro, on em dirigeixo. És possible que en el futur l'Estat controli també la temperatura corporal, el pes, el nivell de sucre en sang, etc. Una biopolítica digital que acompanya a la socipolítica digital que controla activament a les persones.»¹³

En aquesta centralització de dades i en la seva recollida s'aprecien aspectes que poden ser valorats positivament. No debades les respostes que han donat els països asiàtics (Xina, Corea, Japó, Hong Kong, Taiwan, Singapur...), tant els més autoritaris com els més democràtics, ha estat més efectiva que la de la majoria de països occidentals amb democràcies liberals. En aquesta resposta ha estat clau la recollida de dades i un més gran control, acceptació i disciplina per part de la població davant les mesures imposades pel govern. Qui sap, però, si en determinades situacions el control i la centralització no són tan efectius. Pensem en l'inici de la pandèmia a la Xina, quan es va utilitzar precisament el control i la centralització informativa per perseguir els primers metges que,

13 Article d'*El País*: «La emergencia viral y el mundo de mañana. Byung-Chul Han, el filósofo surcoreano que piensa desde Berlín», 22 de març de 2020.

com ara Li Wenliang el 30 de desembre de 2019, van començar a donar l'alarma sobre l'aparició de l'epidèmia. Tampoc molts governs occidentals s'han caracteritzat per una gran transparència informativa ni d'aquesta ni d'altres crisis com la del 2008.

3.5. Un monstre gran i poderós

L'estat nació occidental, invent de les monarquies absolutes i passat pel tamís democràtic del liberalisme polític, pot arribar, en l'actualitat, a esdevenir un monstre molt més gran i poderós que el Leviathan de T. Hobbes. I no pas perquè hagi de desenvolupar una gran coacció sinó per l'acceptació voluntària d'una majoria de la població o pel silenci de l'altra. Recordem unes paraules de Bordieu: «no hi ha ideologia més efectiva que la que no requereix paraules i només demana un silenci còmplice».¹⁴ Cal estar atents a com l'Estat, aprofitant el xoc emocional de la pandèmia i al·legant motius de defensa de la salut dels ciutadans, pot mostrar la seva cara més autoritària, sobretot quan se sap ferit des de fa temps...

14 P. BOURDIEU, *Outline of a theory of Practice*, Cambridge University Press, 1977, p. 188.

16

En resum, a través de la por aquest Estat pot anar promovent un retorn a l'autoritarisme tàcitament consentit, i evitar d'aquesta manera la politització de la població. Sembla que retorna un nou *There is No Alternative* basat en el control social a través de diversos mitjans. Un d'aquests mitjans pot ser el teletreball quant a factor d'individualització i aïllament físic de les persones, que no faria sinó agreujar els processos d'individualització ja existents. Certament, la pandèmia ha generat xarxes espontànies d'ajuda mútua, però el que acaba predominant és la distància social, la impossibilitat d'unes manifestacions determinades, les mascaretes com a metàfora de la comunicació...

En tot aquest context, el poder econòmic no deixa de guanyar influència a mesura que la població es desmobilitza i despolititza. Es proposa el que sembla un canvi de «capitalisme» però amb les mateixes elits mantenint el poder econòmic, un sistema nou que tindrà present el canvi climàtic i on el control de la població serà molt superior aprofitant les possibles noves crisis derivades de l'escassetat d'alguns recursos i del clima extrem en moltes regions. Un autoritarisme amb trets de democràcia formal en alguns països i obertament autoritària i dictatorial en d'altres. Un autoritarisme amable i paternalista basat en el que Byung-Chul Han anomena psicopolítica, que funcionarà molt bé gràcies a la por. Un autoritarisme «amable» en què l'estat d'excepció serà l'estat normal.

4. LA GRAN TRANSFORMACIÓ

4.1. Esperança i pessimisme

Enmig de crisis com la que estem vivint a vegades ens torna l'esperança i ens imaginem que obrim els ulls i impulem canvis sistèmics. Però a vegades també caiem en un pessimisme poc transformador i més aviat paralitzant. Si recordem la crisi més recent, la del 2008, Europa i els Estats Units van patir atur, desinversions, desnonaments... Es van identificar les causes i tot plegat es va atribuir a una crisi sobretot de caràcter financer per manca de regulació global dels fluxos de capitals i les noves eines financeres (derivats, paradisos fiscals...). El ciutadà normal i corrent la va patir, i possiblement no en va entendre les causes, però es va mobilitzar i a hores d'ara, al cap dels anys, sembla que poques coses s'han fet per aturar el complex econòmic de la denominada financiarització de l'economia. Quan hi va haver una certa millora econòmica la població es va desmobilitzar i moltes de les víctimes van tornar a ser invisibilitzades per part del sistema. El monstre estava ferit, però els estats es van estimar més ajudar-lo: ho van fer rescatant, per exemple, bancs privats amb diners públics, unes pràctiques més aviat poc liberals.

17

Ara hi tornem a ser, i ens fem una pregunta: la crisi de la pandèmia serà un viratge cap a l'autoritarisme o bé un viratge cap a canvis reals? Els estats prioritzaran en les seves polítiques el conjunt de la població o només evitaran el patiment d'uns quants, els qui tenen més poder per influir? Es tornarà a prioritzar el rescat del sistema financer, o es forçarà els bancs a salvar les petites empreses de l'economia productiva, les que han estat les més afectades i que en la pràctica són les que sovint creen més ocupació?

Potser hauríem de remetre'ns a les lliçons de la gran crisi començada el 1929 i que es va allargar d'alguna manera fins al final de Segona Guerra Mundial. Va ser després d'aquesta guerra que es va produir una mutació més social del capitalisme, amb la creació a Europa i els Estats Units de diferents formes d'estat del benestar. Ara la crisi climàtica encara té més envergadura, ja que qüestiona d'arrel el nostre sistema productiu. El sistema està a la defensiva i això explicaria la deriva autoritària i populista que hem comentat. Una part d'aquest sistema és conscient del fet que caldrà canviar, però es vol assegurar el control d'aquest canvi per preservar el poder en les mateixes elits (persones concretes però també fons d'inversió, grans corporacions...).

4.2. Un canvi per la supervivència

Ningú dubta, però, que la pandèmia que patim pot ser una oportunitat per esperonar-nos a repensar la nostra casa comuna i fer-la més habitable, per repensar el sistema productiu, i el consum, és a dir, per qüestionar els valors del nostre sistema econòmic. Com ja vaig comentar en dos quaderns de Cristianisme i Justícia que vaig escriure recentment –un sobre l'Encíclica *Laudato si'*¹⁵ i l'altre sobre el decreixement–,¹⁶ el canvi climàtic és una espina que s'ha clavat en el cor del sistema socioeconòmic i li demana canvis. Estem veient que el vell paradigma no dona respostes adequades. Fins i tot un polític neoliberal s'expressava d'aquesta manera arran de la crisi de la Covid-19:

«Demà tindrem temps de treure'n lliçons, d'interrogar-nos sobre el model de desenvolupament que aplica el nostre món des de fa dècades i que ha revelat les seves errades, ens haurem de preguntar sobre les debilitats de la nostra democràcia [...] Però el que ja ha revelat aquesta pandèmia és que la sanitat gratuïta, sense condicions d'ingresos, de professió, el nostre estat de benestar, no són costos ni càrregues, sinó bens preciosos, unes avantatges indispensables [...] i que aquest tipus de béns i serveis han d'estar fora de les lleis del mercat.»¹⁷

18

O bé la reflexió del periodista i filòsof J. Ramoneda:

«La Covid-19 hauria d'obrir l'època del respecte ecològic i de la recuperació de la noció de límits. L'alternativa seran els confinaments, la restricció de llibertats, el mite de l'eficàcia de l'autoritarisme. Com diu Jean-Luc Nancy, som davant d'una excepció viral que és biològica, però també informàtica i cultural. En el fons, el confinament és una metàfora d'aquesta realitat.»¹⁸

És a dir, ha arribat l'hora de replantejar-nos el model productiu com un avenç, un graó més de consciència que assoleix la humanitat. Un canvi per sobreviure, per tal que hi hagi futur per a les properes generacions. Un canvi que ha de passar per un període d'incerteses, per un període de patiment, d'anades i tornades fruit de les pors, de la resistència al canvi dels que ostenten el poder econòmic i polític. És aquest interregne, que ja citava A. Gramsci, en què el vell ordre no s'aguanta i el nou només s'albira, en què alguna cosa s'està gestant però no acaba de néixer...¹⁹ Aquests interregnes poden ser períodes de profunda insolidaritat o bé períodes en què la consciència d'incertesa i fragilitat faci augmentar la solidaritat per tal que els més febles, els que són als vorals del sistema, siguin també tinguts en compte, i no siguin descartats. El planeta disposa de recursos, i l'economia i la tecnologia es poden posar al servei de tots els habitants durant aquest període de transició.

15 Joan CARRERA (2019), *Viure amb menys per a viure millor. Superar la ideologia del creixement limitat*. Barcelona: Cristianisme i Justícia, Quadern n. 214.

16 Joan CARRERA i Llorenç PUIG (2017), *Cap a una ecologia integral*, Barcelona: Cristianisme i Justícia, Quadern n. 202.

17 Article d'El País, del 12 de març de 2020, que comenta el discurs de la nació d'E. Macron.

18 Article del diari Ara, del 22 de març de 2020, «La vulnerabilitat i la consciència dels nostres límits».

19 «La crisi consiste appunto nel fatto che il vecchio muore e il nuovo non può nascere: in questo interregno si verificano i fenomeni morbosi più svariati.» Gramsci, A., *Quaderni del carcere*, «Ondata di materialismo» e «crisi di autorità», Volume I, Quadern 3, p. 311, 1930.

Potser caldria afirmar que la pandèmia actual i les crisis ecològiques que anem patint a petita escala són un preludi, un anunci d'una altra malaltia força més greu, com diu sovint J. Richmann, «El canvi climàtic és el símptoma, però la malaltia és el capitalisme».²⁰ O quan Klein titula el seu últim llibre *Això ho canvia tot. El capitalisme contra el clima*. Hauríem de replantejar-nos de fons el nostre sistema productiu des d'uns valors que assegurin el futur de la humanitat, ja que les anomenades solucions verdes o les propostes de sostenibilitat no són ni possibles ni suficients, i suposen només una petita demora de la catàstrofe.

Creiem que, per tal que aquest interregne que vivim no acabi convertint-se en un període autoritari, ens cal:

Despertar, estar atents

Fer-nos conscients dels nous opiacis que ens adormen i que fan que no ens indignem per res del que passa. En el nostre món actual hiperaccelerat, on tot s'esdevé a gran velocitat, hauríem d'accentuar una actitud fonamental que suposés interrompre, aturar, fer pausa... Aturar-nos per adonar-nos dels sorolls que sovint no ens deixen pensar, que ens ocupen i ens preocupen; sorolls que ens insten a respostes immediates i que no ens permeten pensar en profunditat possibles respostes noves. Fixem-nos que les noves tecnologies afavoreixen aquest tipus de respostes immediates, que sovint són simples pel fet que no són gaire pensades enfront a problemàtiques força complexes.

La pausa no és passiva sinó altament productiva, ja que permet prendre distància del que passa i ens passa, i permet imaginar possibles respostes diferents a les hegemòniques del sistema actual. Una pausa que permet el dubte, la vacil·lació humana (i altres sinònims amb matisos diferents: perplexitat, incertesa, indecisió, titubeig, escepticisme, inseguretat, incredulitat, tempteig). Una pausa que permet la indignació profunda, no només la indignació superficial i emocional o sorollosa, sinó la indignació que és energia transformadora: les coses no han de ser així necessàriament, podrien i haurien de ser d'una altra manera. Una indignació transformadora que ens fa fugir de la inevitabilitat, del «no hi ha res a fer» (del mantra neoliberal TINA), del «no es pot canviar res».

Una pausa que ens permet mirar més enllà dels decorats de cartró i pedra, a la profunditat de les coses, que ens fa obrir els ulls a les causes que hi ha darrere el mal que pateixen moltes persones, causes que romanen invisibles per no pertorbar la nostra tranquil·litat superficial. Una pausa que, en definitiva, permet la sorpresa amb uns sinònims que aporten matisos diferents: admiració, embadaliment, estranyesa, desconcert, estupefacció.

²⁰ Frase repetida en moltes de les seves conferències i entrevistes, per exemple a: Jorge Riechman: «El cambio climático es el síntoma pero la enfermedad es el capitalismo», a kaosenlared.net, 19 de març de 2019.

En el fons, la pausa permet el dubte davant tot el que hem normalitzat, de tot el que ens ha estat donat sense qüestionaments, dels axiomes hegemònics que ens són imposats i que condicionen tot el que passa. Moltes tradicions religioses recullen aquesta mateixa idea mitjançant la paraula «contemplació», que no hem de considerar una acció aïllada sinó tota una manera de viure. És la vida contemplativa basada en el silenci, a fer callar els sorolls externs i interns que no permeten pensar críticament davant la realitat. Un silenci que permet una acció no gregària, no repetitiva sinó que té quelcom de creatiu, de novetat. Una acció radicalment transformadora.

Repolitització

Com hem dit, la pausa portarà al fet que els ciutadans es repolititzin, que es mobilitzin contra tot avenç autoritari. La repolitització en positiu serà la millor manera de frenar l'autoritarisme que avança aprofitant les nostres pors.

Repensar el model econòmic

20

La creativitat és necessària si es vol repensar un model productiu que conjugui igualtat planetària i respecte al medi ambient. Es tracta de repensar el model productiu en la línia del que proposen els moviments de decreixement, i els moviments ecologistes per tal que la humanitat pugui perdurar i no només ho faci una minoria privilegiada.

Des de quins valors

Caldrà pensar i socialitzar-nos a partir d'uns nous valors que acceptem com a guia dels canvis necessaris. Potser caldria rellegir els valors que es proposen des de l'ètica ecològica i des dels moviments del decreixement.²¹ I si volem que els canvis siguin efectius cal començar endegant processos deliberatius que aprofundeixin en els mecanismes democràtics. El mètode deliberatiu serà clau per tal que les transformacions que s'hauran de proposar siguin acceptades. Pensem que caldrà canviar estils de vida, que caldrà recuperar valors en desús com l'austeritat, que caldrà redistribuir recursos... La deliberació suposa una repolitització en el sentit de fer-nos sortir del nostre individualisme per generar dinàmiques comunitàries. La deliberació hauria de ser el mètode que ajudés a reconstruir una democràcia basada en un projecte en comú que alhora accepta la pluralitat però proposa uns mínims necessaris comuns. Si no desenvolupem aquest tipus de democràcia acabarem caient en la dictadura dels experts, una

21 Tornem a fer referència als quaderns 201 i 214 de Cristianisme i Justícia ja citats més amunt on es mencionen els valors ecològics de la *Laudato si'* i també els valors dels moviments que proposen decreixement o creixement d'una forma diferent.

dictadura que se'ns presenta neutra però que sovint amaga opcions ideològiques i interessos molt concrets.

Recuperar allò públic com a comunitat

Entenem per comunitat o comunitarisme tot allò capaç de crear relacions socials, que faci sortir les persones d'elles mateixes, que creï relacions d'afecte, de cura mútua, d'atenció entre les persones. Aquest marc comunitari hauria de trencar l'individualisme exacerbant de les societats actuals. En termes més filosòfics, l'autonomia humana s'entendrà més com una autonomia relacional: som, existim, gràcies als altres, és a dir, no som éssers independents els uns dels altres sinó interdependents. Formes comunitàries amb un ideal de felicitat més relacional, i menys basat a tenir i posseir coses.

Des dels nostres paràmetres actuals d'entendre l'economia, aquest tipus de plantejament significarà obligatòriament decreixement, ja que les formes de producció seran diferents: béns més duradors que es reciclaran i es compartiran. Sorgiran fórmules comunitàries diverses a nivell local, però que també s'estructuraran a un nivell més supralocal: comunitats de solidaritat, interdependència i potser també béns compartits. Potser resulta difícil imaginar una humanitat així, ja que l'imaginari del capitalisme i de l'estructura dels estats moderns ha estat molt fort durant moltes dècades. Però el cert és que aquest tipus de societats diferents i més comunitàries han existit en el passat. Si no és possible construir aquestes alternatives, el capitalisme a la defensiva que tenim i tindrem es tornarà més salvatge i requerirà formes polítiques més autoritàries i repressives per poder-se mantenir. Nous marcs distòpics apareixeran: guerres per obtenir els recursos clau, mons de robots al servei d'una humanitat reclosa en bombolles habitables, enginyeria genètica aplicada a alguns humans buscant una espècie més resistent a l'adversitat del medi, cerca de nous planetes on habitar... Totes aquestes sortides tenen en comú que són sortides per a uns quants, sortides que deixaran la resta a la intempèrie i en un ambient hostil.

El problema de la solució o la resistència comunitària és que requereix un procés de conversió social lent en què els individus vagin veient i vivint uns valors diferents, i els vagin experimentant com a positius. Aquest marc no té res a veure amb determinades solucions revolucionàries disruptives de caràcter utòpic que al final han acabat naufragant o assimilades pel sistema.

Moltes d'aquestes formes d'alternatives econòmiques ja es donen a petita escala i en forma gairebé embrionària (cooperatives de consum, d'intercanvi de serveis, de consum ecològic, banca ètica...). Aquestes formes fomenten les relacions personals més enllà del mercat, o al marge d'ell. Totes reflecteixen més una cultura comunitarista que no pas contractual com la que hem tingut fins ara.

Cal reconèixer que una alternativa així topa amb un model capitalista que ha sabut connectar amb els nostres instints més primaris de possessió, de por de perdre el que ja tenim, de construir-nos des del nostre sol esforç, de tenir por del diferent amb una dosi normal d'etnocentrisme... Tots aquests instints seguiran reclamant l'atenció. Per això resulta tan important l'educació, l'aprenentatge d'uns valors nous que s'allunyin d'aquestes tendències i que permetin la construcció de comunitats. En llenguatge cristià, caldrà iniciar molts processos de reconciliació, fins i tot de perdó, quan aquests lligams comunitaris s'esquerdin o es trenquin. Aquests mecanismes, certament molts d'ells de caràcter originàriament religiós, seran bàsics perquè els marcs comunitaris puguin sobreviure a les tensions.

I hem de decidir-nos

En aquesta sacsejada que ha suposat la malaltia, potser hem descobert que el temps oportú (el *kairós* grec),²² el temps de sortir de la por i d'anar construint futur, està més a prop del que ens pensàvem. Els nostres fills i filles s'ho mereixen, sobretot perquè es mereixen tenir futur.

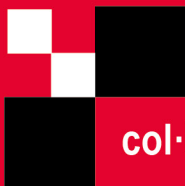
22 En el sentit grec de *kairós*, com a moment adequat, com a oportunitat, com a inspiració.

The first part of the paper discusses the importance of the research and the objectives of the study. It highlights the need for a comprehensive understanding of the subject matter and the role of the researcher in this process. The second part of the paper presents the methodology used in the study, including the data collection methods and the analysis techniques. The third part of the paper discusses the results of the study and the conclusions drawn from the data. The final part of the paper provides a summary of the findings and offers suggestions for future research.

The research was conducted in a systematic and rigorous manner, following the principles of scientific inquiry. The data was collected from a large sample of participants, ensuring the representativeness of the findings. The analysis was performed using advanced statistical techniques, allowing for a detailed examination of the data. The results of the study are presented in a clear and concise manner, highlighting the key findings and their implications.

The conclusions drawn from the study are based on the evidence presented in the data. They provide a comprehensive overview of the subject matter and offer valuable insights into the field. The findings of the study have important implications for both theory and practice, and they provide a solid foundation for future research.

In conclusion, the study has provided a comprehensive understanding of the subject matter and has identified key areas for future research. The findings of the study are presented in a clear and concise manner, highlighting the key findings and their implications. The conclusions drawn from the study are based on the evidence presented in the data and provide a comprehensive overview of the subject matter.



col·lecció virtual

1. Mons. Romero, un defensor profètic dels Drets Humans. Xavier Alegre
2. Treinta años de reformas laborales en España.* Joan Coscubiela i Eduardo Rojo
3. Al qui té, li donaran encara més; al qui no té, li prendran tot. José Eizaguirre
4. Injustícia i ineficàcia. Una anàlisi crítica de la reforma laboral 2012. Julia López
5. Les finances al servei del bé comú i de la pau. Mario Toso
6. Un salari que respongui a la dignitat humana i al bé comú. Jesús Renau
7. Deu barques varades a la platja. José Luis Iriberry
8. Reflexions sobre “espiritualitat del treball” en temps de precarietat. Darío Mollá Llácer
9. Immigració i noves cruïlles. Alberto Ares
10. Què ens hi juguem? VV.AA.
11. Romeros d'Amèrica. José I. González Faus
12. Recés a la ciutat. Pepa Torres
13. Vides lliurades: Teresa de Jesús Ramírez i Dorothy Stang. Clara María Temporelli
14. Economistes profetes. José I. González Faus
15. Catalunya i Espanya: entre el reconeixement i la negociació. Josep F. Mària Serrano i Ramon Xifré
16. Soñamos la ciudad, la construimos juntos.* Varios Autores
17. En les víctimes, Déu reconcilia el món. F. Javier Vitoria
18. Capital e ideología. Selección de textos.* José I. González Faus
19. COVID-19: Més enllà de la pandèmia. Joan Carrera i Carrera

* Títols editats només en castellà

La col·lecció virtual és el recull de materials publicats exclusivament al web. Aquí hi trobareu quaderns que per la seva extensió o pel seu format i estil diferents no hem editat en paper, però que tenen el mateix rigor, sentit i missió que els nostres Quaderns CJ. Desitgem que circulin per la xarxa, i per això comptem amb vosaltres.

Trobareu tots els quaderns d'aquesta col·lecció a: www.cristianismeijusticia.net/virtual